

ירושלים בימי מלחמה: סיכום שלושת החודשים למלחמה

ינואר 2024

בשבעה באוקטובר התחוללה מתקפה רצחנית ונפשעת של חמאס בישראל. המלחמה מאז גבתה מחיר בלתי נסבל בישראל ובעזה, לרבות פגיעה קשה ונפשעת באוכלוסיה אזרחית. המתקפה גם חשפה את העדר המנהיגות בישראל ואת כשלי המערכת. כבר בראשית הימים הצטרפה עיר עמים לקריאה להשבת החטופים ולהפסקת הפגיעה בחפים מפשע. היום הקריאה היא גם להפסקת המלחמה. המלחמה בחמאס לא מצדיקה את המשך הפגיעה הגורפת וחסרת התקדים באוכלוסייה האזרחית בעזה.

"גם עכשיו, בעיקר עכשיו, חייבים להחזיק בעמדה מוסרית ואנושית ולא ליפול לייאוש ולרגשות נקם. האמונה ברוח האדם, בטוב שקיים בו, הכרחית יותר מתמיד...כמי שפועלים למען זכויות אדם ומקדשים את החיים, אנחנו קוראות וקוראים עכשיו להפסיק כל פגיעה בלתי מובחנת בחפים מפשע ובתשתיות אזרחיות. אנו קוראים להיכנס למשא ומתן ולפעול בכל דרך לשחרור החטופים, עכשיו". [עיר עמים בקריאה משותפת של 27 ארגוני זכויות אדם בישראל](#), 29 באוקטובר 2023

תוכן עניינים:

1. כללי
2. הצבת חסימות וסגירת מחסומים
3. הגבלות קולקטיביות קשות בכניסה להר הבית/ חרם א-שריף
4. מגבלות בכניסה לעיר העתיקה
5. חינוך
6. אל מול הפחד: חיבורים
7. התחמשות אזרחית
8. תעסוקה
9. חופש הביטוי במוסדות האקדמיה בירושלים

הרכבים 9

ת.ד. 52113

ירושלים 9152101

9 Harecavim St.

P.O. Box 52113

Jerusalem 9152101

טל. 052

+972-2-622858

Fax. 052

+972-2-6233696

עיר עמים מודה לארגונים, המדינות והאנשים התומכים בפעילותה למען עתיד מוסכם והוגן לירושלים. עיקר המימון מקורו בישויות מדיניות זרות, כמפורסם באתר רשם העמותות.

[לתמיכה בעיר עמים לחצו כאן](#)

1. כללי

מייד עם פרוץ המלחמה, כותרה מזרח ירושלים על ידי ישראל במגבלות תנועה ומחסומים. פעולות ענישה קולקטיבית ושיטור אגרסיבי החלו נגד תושבים פלסטינים בעיר. בעימותים שפרצו במספר שכונות השתמשו כוחות הביטחון באש חיה, בבואש, בכדורי גז וגומי ועוד. עימותים התרחשו גם בין תושבים לבין מתנחלים בשכונות הפלסטיניות בעיר. חמישה צעירים פלסטינים נהרגו במהלך עימותים עם כוחות הבטחון במזרח ירושלים בסילוואן, עיסאווייה וענתא במהלך חודשים אלו, עשרות נפצעו, ומאות נעצרו. עד סוף השנה דווח על מעצרים של 987 פלסטינים במזרח ירושלים, לרבות ילדים ונשים, בהם מאות מעצרי בית. לצדם הוצאו עשרות מעצרים מינהליים נגד תושבי מזרח ירושלים, וכן מאות צווי הרחקה, מירושלים בכלל, מהעיר העתיקה או ממתחם הר הבית/חרם א-שריף.

תועדו והופצו מקרים רבים של תקיפה של עוברי אורח בידי כוחות הביטחון, לרבות השלכת רימון הلم למסעדה, תקיפת נוסעים ברכב, תקיפת הולכי רגל, חיפושים משפילים, חיפושים אקראיים במכשירי הטלפון, גם של תלמידים צעירים בדרכם לבתי הספר, ופגיעה בבעלי מוגבלויות. משך שבועות, צוותי כינוך ותלמידים נתקלו באלימות קשה בדרכים מכוחות הביטחון הפרושים בעיר, ופלסטינים רבים חוששים עד היום לצאת מבתיהם ולהגיע למערב העיר.

מגבלות קשות הוטלו גם על כניסת פלסטינים לעיר העתיקה, ובאזור שער שכם נאסרה על התושבים השחייה, ולא אחת הוכו צעירים שנלקחו גם אקראית לתוך חדרי הבטחון שבמתחם. משך שלושה חודשים ועד היום, פרק זמן ארוך באופן חסר תקדים, מוטלות מגבלות קולקטיביות על כניסת מוסלמים להר הבית/חרם א-שריף כאשר כניסת ישראלים למתחם מותרת. שני פיגועים קטלניים נגד ישראלים התרחשו בזמן זה, סמוך לשער הפרחים בסביבות העיר העתיקה ובכניסה לעיר ממערבה. מזרח ירושלים הצטרפה לשביתות שהוכרו בגדה להזדהות עם ההרס הקשה בעזה, וחלק מהאסירים ששוחררו במסגרת עסקאות החטופים היו תושבי מזרח ירושלים, חלקם גם לאחר מעצר קצר בלבד או עוד לפני שנשפטו. שחרורם במסגרת העסקה אינו מעיד על הזדהות עם מעשה הטבח, והם אף לא נדרשו להסכים לשחרור במסגרתה. בתקופה זו נרשמה עלייה של מאות אחוזים בנתוני האבטלה במזרח ירושלים, ומשפחות רבות הגיעו לפת לחם.

בחודשי המלחמה קידמה ישראל תכניות בניה של כ-7,000 יחידות דיור במזרח ירושלים, להרחבת ולהקמת התנחלויות, מהן 2,500 יחידות דיור בהתנחלויות חדשות בגבעת השקד, אמת המים התחתונה וקדמת ציון. העירייה אף הגבירה את קצב הריסת הבתים במזרח ירושלים, ובמהלך המלחמה נהרסו 47 יחידות דיור (ממוצע של 17 יחידות דיור בחודש – זינוק של 70% בקצב ההריסות לעומת חודשי השנה הקודמים). פחות משבועיים לאחר פרוץ המלחמה בוצעו שתי הריסות בתים בשכונת בית חנינא. ההריסות לוו בכוחות משטרה גדולים, ולמשפחות לא ניתנה כל הודעה מוקדמת. ב-19.10.2023 [פנינו לראש עיריית ירושלים עם האגודה לזכויות האזרח ועם במקום, מתכננים למען זכויות תכנון, בדרישה לחדול מהריסת בתים בזמן המלחמה. כפי שטענו שם, המשך ההריסות בעת המלחמה, אשר מותיר עשרות בני אדם ללא קורת גג ומסתור מפני טילים, לוקה בחוסר סבירות קיצוני ובאטימות לב.](#)

עם שיתוק הרשויות, גם בירושלים כפי שקרה בכל ישראל, החלה החברה האזרחית בירושלים ביוזמות משותפות ונחושות כדי שלא לאפשר לאלימות ולשנאה להשתלט על רחובות העיר. עוד קודם, בתגובה להפיכה המשפטית שקידמה הממשלה, פעלה עיר עמים לכינוס נציגי חברה אזרחית בירושלים, לרבות ארגונים פלסטינים, כדי לפעול יחד נגד הלחצים המוגברים על המרקם העדין של יחסי ישראלים ופלסטינים בעיר ועל עבודת החברה האזרחית. תשתית זו שימשה בסיס להתארגנות אזרחית עם פרוץ המלחמה בה שותפים גם פעילים פלסטינים ממזרח ירושלים, והניעה יוזמות משותפות רבות, כמוקד סיוע אזרחי למזרח העיר בהעברת סלי מזון למשפחות, קבוצת פעילים וארגונים למניעת הסלמה בין דתית, פעילויות של סולידריות וליווי עובדים למקומות עבודה במערב העיר ולטיפול רפואי, מניעת פגיעה גורפת בחופש הביטוי, והתייחסות לפגיעה בסטודנטים פלסטינים במסגרות לימודים עקב התבטאויות חלוקות.

אל מול רגשות הפחד והזעם במציאות של עיר דו-לאומית, כאשר רשויות המדינה מפעילות לרוב אמצעים כוחניים ומציעות מענה דל לצרכים הרבים, נפשיים, קהילתיים וחומריים, תושבי ירושלים משני הצדדים הצליחו לרוב להכיל את המתיחות הקשה מבלי שהיא

תגלוש לאלימות נרחבת בין יהודים לפלסטינים בעיר. מעבר למניעת האלימות, פעלו היוזמות גם לחיבורים, אל מול הלכי רוח מובנים של פחד ועוינות. אל מול החרדה, נענינו לפניית תושבים בעיר למפגשים, משותפים בין תושבים מקומיים בשכונות שונות, של דיבור גלוי על חששות, והמשך התקשורת ישירה תוך כדי אכפתיות הדדית.

2. הצבת חסימות וסגירת מחסומים

מייד עם פרוץ המלחמה הוצבו על ידי כוחות הביטחון חסימות רבות במזרח ירושלים ונסגרו מחסומים קיימים. מחסום קלנדיה, המפריד את השכונות המזרח-ירושלמיות הצפוניות מעירם כחלק מהגדר, נסגר הרמטית למשך שבועיים. גם מחסומי סוואחרה, שייח סעד, מעבר זיתים, מחנה הפליטים שועפט, ומעבר רחל נסגרו כמעט הרמטית. בנוסף לסגירת המחסומים הקיימים, הוצבו חסימות על ידי כוחות הביטחון ברחובות מזרח ירושלים, ומשכונות מסוימות לא ניתן היה כלל לצאת, בשל החסימות. במחסומים המעטים שנותרו פתוחים חלקית נוצרו עומסי תנועה קשים וכמעט ולא התאפשר מעבר סדיר.

שבועיים לאחר פרוץ המלחמה נפתח מחסום קלנדיה לראשונה, אך גם אז במגבלות קשות. בעקבות זאת [עתרנו לבג"ץ ביחד עם האגודה לזכויות האזרח, המוקד להגנת הפרט, ותושבים מהשכונות שמעבר למחסום](#) (בג"ץ 8026/23). גם עם פתיחת המחסום, רק מסלול אחד משלושה נפתח ברציפות לתנועת כלי רכב, מסלול התחבורה הציבורית נפתח ל-15 דקות בלבד בבוקר למעבר ההסעות לחינוך המיוחד אולם תנועת אוטובוסים נאסרה בו, מעבר ייחודי לתלמידים הושבת ונותב למסלול יחיד להולכי רגל ובשעות מעטות. הנתיבים הנוספים למעבר הולכי רגל נותרו סגורים לחלוטין, ואלפי בני אדם אשר אין ברשותם כלי רכב אינם יכולים לצאת מהשכונות הצפוניות. המחסום נסגר לכניסה לירושלים או לחזרה ממנה כבר בשעה חמש אחר הצהריים.

פעילות המחסום במגבלות אלו הובילה לפגיעה קשה בתושבים, ובמערך התעסוקה, הבריאות, הכלכלה והחינוך בעיר. הסעות החינוך המיוחד עוכבו במחסום יותר משלוש שעות, חולים קשים נאלצו לוותר על טיפולים, לעתים מצילי חיים, ורבים מהמתקיימים מקצבאות ביטוח לאומי לא הצליחו להגיע לסניף הדואר ולפדותן בשעות הפעילות המוגבלות.

בדיון שהתקיים בעתירה ביום 8 בינואר 2024, נדונה במסגרת עתירה מצורפת (בג"ץ 7754/23, שהוגשה באמצעות אגודת סנט איב) גם סגירת מעבר רחל והקושי של תושבי ביר עונא (שכונה מחוץ לגדר בדרום ירושלים), תושבי ירושלים אף הם, לצאת בכלל משכונתם.

החלטה התקבלה בתום הדיון, ולצד קביעת השופטים כי טענות המדינה על אילוצי כוח האדם בעקבות המלחמה ברורים להם, קבעו השופטים גם כי בהינתן ההשפעה על חייהם של עשרות אלפי תושבי ישראל "אנו סבורים כי ראוי שהנוגעים בדבר, בדרגים הגבוהים, יבחנו אפשרות של פתרון ולו חלקי לבעיות שלעיל" וכי "על המשיבים לתת דעתם לחלוק הזמן, נוכח התמשכות ההשלכות על חיי השגרה של עשרות אלפי תושבי ירושלים, אשר נזקקים לשירותים ציבוריים ולמקומות תעסוקה בתחומי העיר שמעבר למחסומים". המדינה התבקשה להגיש הודעת עדכון שלה בהתאם להחלטת השופטים עד ליום 1 בפברואר 2024.

3. הגבלות קולקטיביות קשות בכניסה להר הבית/ חרם א-שריף

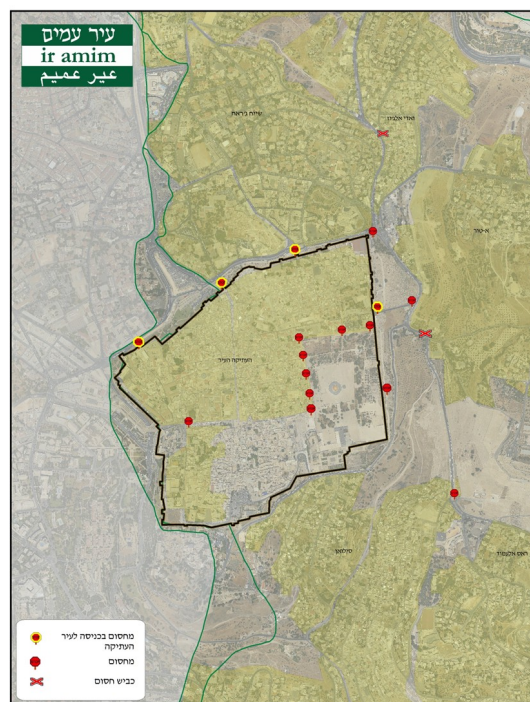
מאז פרוץ המלחמה ועד היום המשטרה הטילה הגבלות קולקטיביות קשות על הכניסה להר הבית/חרם א-שריף בפני כמעט כל הציבור המוסלמי בתחומי ישראל, לרבות תושבי מזרח ירושלים. אף על עובדי הווקף במתחם הוטלו מגבלות כניסה. סגירה מתמשכת כל כך היא חסרת תקדים. גם לוויית במתחם ואילו הוגבלו והותקפו לא אחת על ידי כוחות הביטחון. בחלק מהימים ובמיוחד בימי שישי המשטרה אוסרת על כניסתם לכל העיר העתיקה של פלסטינים שאינם מתגוררים או עובדים בה, ומאפשרת רק לתושבי העיר העתיקה מעל גיל 55 להיכנס למתחם ההר להתפלל. משלא התאפשר להם להיכנס למתחם, החלו תושבי מזרח ירושלים בתפילות יום שישי בסמוך למחסומי המשטרה מסביב לעיר העתיקה במקומות כמו, וואדי אל-ג'וז, ובראס אל-עמוד. גם תפילות אלו מוגבלות על ידי כוחות בטחון, גם באמצעים אלימים. הגבלות כאלו הנמשכות חודשים הן דבר חסר תקדים. באירועי עבר בהם ישראל הטילה הגבלות על כניסת מוסלמים להר אלו נמשכו לא יותר מימים ספורים ברציפות.

במקביל לסגירת ההר בפני מוסלמים ממשיכה כניסתם למקום של יהודים ובמיוחד של

פעילי מקדש, ללא כל מגבלה. לקראת חנוכה אף אישרה המשטרה, ובתמיכת שרים וחברי קואליציה, צעדה לאומנית בירושלים, לכיוון העיר העתיקה. כמאה פעילי ימין ותנועות המקדש יצאו בחסות המשטרה בצעדה בליווי קריאות "לחדש שליטה יהודית מלאה בירושלים ובהר הבית" ו"לסלק את הוואקף". רק לאחר שהצועדים הפרו את תנאי האישור שקיבלו וניסו לפרוץ מחסומים, החליטה המשטרה לחסום את הצעדה לפני שנכנסה לעיר העתיקה דרך שער שכם והחרימה שלטים, ביניהם כאלה שקראו לעלות עם דחפור על מסגד אל אקצא.

על פי נתוני הוואקף, מספר המתפללים בהר בימי שישי ירד מכ-35,000-50,000 בתקופת שגרה לכ-5,000 מתפללים מבוגרים בלבד.

גם במצב הייחודי שנוצר עם פרוץ המלחמה, הגבלות חמורות על כניסת מאמינים מוסלמים והיעדר הגבלות על מבקרים יהודים היא הפרה חמורה של הסטטוס קוו לו מחויבת מדינת ישראל, הקובע כי ההר הוא אתר פולחן מוסלמי ואילו לא-מוסלמים רשאים לבקר בו בלבד על פי אפשרויות הזמן והמקום. סגירת המסגד לתקופת זמן כל כך ארוכה, במגבלות קולקטיביות וגורפות, לא רק שאינה משרתת את צרכי הביטחון, אלא מעלה את מפלס המתח בעיר.

מפת מגבלות הכניסה לעיר העתיקה בימי שישי

4. מגבלות בכניסה לעיר העתיקה

מאז פרוץ המלחמה הטילה ישראל מגבלות על כניסת פלסטינים לעיר העתיקה. המגבלות היו בתחילה גורפות ועתה הן אקראיות, תלויות הלך הרוח של השוטרים והחיילים שהוצבו במחסומים בכניסה אליה. עד תחילת נובמבר הוטל איסור מוחלט על מי שאינם מתגוררים או עובדים בעיר העתיקה להיכנס אליה. במהלך נובמבר ולקראת דצמבר פחתו אמנם ההגבלות, אך הן מתקיימות לעתים בזמן שמוצבים במקום חיילים ושוטרים, ולעתים בשער כניסה אחד אך לא באחר. בעבר סגירתה של הכניסה לפלסטינים לעיר העתיקה הייתה רק בעקבות אירועים חריגים, ולשעות ספורות עד ליום שלם, ולכל היותר ליומיים.

במתחם שער שכם נאסרה לרוב ישיבת תושבים, והותקפו בה פעמים רבות על ידי כוחות הביטחון בני נוער, ונערכו בהם חיפושים משפילים.

מצבם הכלכלי של השווקים בעיר העתיקה המתקשים ממילא החמיר מאד. 34% מהחנויות נסגרו לחלוטין עקב המלחמה, 57% מהחנויות נפגעו באופן משמעותי, בהן 462 חנויות מוכוונות תיירות בעיר העתיקה ובסביבותיה.

5. חינוך

משך השבועות הראשונים מאז פרוץ המלחמה, התקבלו דיווחים רבים, גם ממנהלי מינהל חינוך בעיריית ירושלים, על אלימות קשה הננקטת בדרכים לבתי הספר ובכניסה למוסדות החינוך נגד תלמידות ותלמידי פלסטינים בעיר, ונגד מנהלים וצוותי הוראה במזרח ירושלים. תלמידים ומורים נתקלו באלימות של כוחות הביטחון בדרכם לבתי הספר ובחזרה לבתיהם, בקללות, בפגיעות פיסיות, ואף בחיפושים מטרידים על גופם. סרטונים רבים המתעדים התנהלות זו הופצו ברשת. עשרות תלמידים נעצרו, ולרוב שוחררו זמן קצר לאחר מכן. המחסומים והחסימות שהוצבו בעיר הקשו מאד על החזרה ללימודים, ולעתים ארכה דרכם של צוותי חינוך לבתי הספר שלוש שעות ויותר. מעבר לכך, למרות דיווח עובדות סוציאליות במערכת החינוך כי הגיעו דיווחים רבים על פגיעה בילדים, גם בילדים קטנים מאד ואף בכיתה א' על ידי כוחות הבטחון בדרכם לבית הספר וחזרה, כמעט ולא ניתן מענה רגשי לתלמידים, ולחץ גדול הופעל על מערכת החינוך לדווח על כל אמירה, גם אם אין בה כל הסתה.

לצד ניסיונות מקומיים, גם של מנהלת החינוך בעיריית ירושלים, של מאמץ ניכר לשוב לשגרת לימודים גם במציאות המורכבת מאד, המשיכה ועדת החינוך של הכנסת בדיוניה בתכנית הלימודים במזרח ירושלים. דיונים שהחלו עוד קודם למלחמה המשיכו לתקופה זו, כשהם מלווים בליבוי מצד גורמי ימין קיצוניים ומסיתים. ח"כ עמית הלוי (הליכוד), ששימש אף יו"ר ועדת משנה של ועדת החינוך, התייחס לתושבי מזרח ירושלים בדיונים שהתקיימו גם כ"רוצחים שמסתובבים ברחובות". כן התייחס לתוכנית הלימודים הפלסטינית, המאושרת על ידי עיריית ירושלים ומשרד החינוך ואף עוברת צנזורה (ראו על כך עוד בפרק החינוך בסיכום הכללי), כ"תכנית המחנכת לטרור", וכן דרש את התייחסות משרד המשפטים למעצר עד תום ההליכים גם על בני פחות מגיל 12, ואף חינוך לרעיון הלאומי הציוני במזרח ירושלים. לעומת זאת לא התקיים כל דיון על הצורך בהגנה על התלמידים וצוותי החינוך במזרח ירושלים, ובריסון כוחות המשטרה בהתייחסותם כלפיהם וזאת על אף המצב הקשה שתואר לעיל ושהובא גם בפני הוועדה. לדברי נציגי מחלקת החינוך בעיריית ירושלים, גם פניות יזומות שלהם בעניין לגורמים בכירים במשטרה לא נענו.

6. אל מול הפחד: חיבורים

עיר עמים היתה שותפה מובילה ביוזמה של פעילים ירושלים, ישראלים ופלסטינים, שמהשבועות הראשונים של המלחמה השמיעו קול ממתן. במסגרת היוזמה התקיימו שתי התכנסויות ציבוריות בשער יפו לאבל משותף על אלפי ההרוגים ובקריאה לעצירת המלחמה.

עיר עמים יזמה ביחד עם עמותת "0202 – מבט ממזרח ירושלים" שני אירועי לימוד על נקודות המבט והלכי הרוח במזרח ירושלים. האירועים נועדו לפעילים ישראלים מהחברה האזרחית הירושלמית שהוזמנו באופן אישי על ידי עיר עמים. בכל אירוע דובר/ת מזרח ירושלמי/ת הרצת/ה בפני הקבוצה. אירוע אחד עסק בהתקפה ומעשי הטבח של החמאס ב-7 באוקטובר כמו גם בכניסה לעזה שישראל יזמה בעקבותיהם. האירוע השני התייחס לפעולות הדיכוי של חופש הביטוי במזרח ירושלים.

עיר עמים קיימה מספר התערבויות מול תושבים ישראלים שביקשו סיוע בהתמודדות עם חרדה מפני אלימות פלסטינית שאולי תתפרץ בעיר. אנשי עיר עמים הפגישו בין תושבים

אלו לתושבים מזרח ירושלמים וליוו את המפגשים שהתמקדו במתן מענה לסוגיות קונקרטריות, בניה של אמון והתחלה של קשר.

במקביל לכך, בחרה עיר עמים להתמקד עוד בתקופת המלחמה בהתחמשות אזרחים בעיר, בתחום התעסוקה, ובחופש הביטוי במוסדות האקדמיה בירושלים.

7. התחמשות אזרחית

בעקבות התקפת החמאס החל גל של התחמשות והתארגנות של קבוצות שמירה ברחבי המדינה. גל זה אשר לא פסח על ירושלים הונע משילוב של פחד ותחושת חוסר ביטחון אותנטיים ביחד עם ליבוי יצרים של גורמי ימין שבראשם השר לביטחון לאומי, בן גביר. בן גביר ראה במשבר הזדמנות לקדם את הצגת הציבור הערבי כולו כאיום בטחוני ואת תוכניותיו הקודמות למלחמה עוד להקמת כוחות חמושים של אזרחים יהודים.

על פי המשרד לביטחון לאומי, תוך פחות מחודשיים מאז ה-7 באוקטובר התקבלו למעלה מ-256,000 פניות לרישיונות נשק ברחבי הארץ¹. זאת בהשוואה ל-36,000 בקשות במהלך תשעת החודשים הראשונים של שנת 2023. באותה הודעה של המשרד נכתב גם שבאותה תקופה ניתנו 44,000 אישורים מותנים ו-26,000 רישיונות חדשים, לעומת 29,000 בקשות שהיו לא תקינות או שנדחו. בשנת 2022 כולה ניתנו פחות מ-13,000 רישיונות ירי. לצד האווירה הציבורית, המשרד לביטחון לאומי גם החליט על שורה של הקלות בקריטריונים לקבלת רישיון ירי: נוספו יישובים חדשים לרשימת היישובים המקנים זכאות להחזקת נשק, משך השירות הצבאי הנדרש קוצר ועוד².

על הניצול לרעה של המשבר הביטחוני והבהלה הציבורית בידי לשכתו של בן גביר יעידו מספר גילויים לגבי אי סדרים מתן רישיונות נשק. כך למשל, המשרד מינה ללא הסמכה חוקית מקורבים ללשכת בן גביר ובנות שירות לאומי כ"פקידי רישוי זמניים" היכולים לאשר רישיונות נשק ונטען שהם גם אישרו בקשות לרישיון שלא עמדו בקריטריונים הדרושים³.

בסוף חודש אוקטובר התפרסם שבירושלים הוקמו 10 כיתות כוננות שכונתיות והכוונה היא להקים 18 כיתות כוננות נוספות. כיתות הכוננות מוקמות בידי המשרד לביטחון לאומי

¹ הודעת המשרד לביטחון לאומי, [256.000 פניות לקבלת רישיון לנשיאת כלי יריה פרטי](#), 29 בנובמבר 2023
² הדר קנה "4.5 שעות מזמנכם וכמה מאות שקלים: כך אפשר להוציא רישיון נשק בישראל", דה מרקר 22 בנובמבר 2023
³ ג'וש בריינר "המשרד לביטחון לאומי מינה אנשים בלא הסמכה חוקית לאשר רישיונות נשק", הארץ 28 בנובמבר 2023

בשיתוף עם הרשויות המקומיות ומופעלות בידי המשטרה. חברי כיתת הכוננות מקבלים מהמשטרה כלי נשק לאחזקה בביתם. תפקידה הרשמי של כיתת הכוננות הוא לפעול במצבי חירום ספציפיים ולא לסייר ברחובות העיר כדבר שבשגרה. אולם אין דבר המונע מאנשי כיתת הכוננות – בין אם כבודדים ובין כקבוצה – מלסייר עם כלי הנשק שלהם ביזמתם. מבין 10 כיתות הכוננות שהוקמו בירושלים, לפחות שלוש מהן הן בהתנחלויות האידאולוגיות אשר ממוקמות בלב שכונות פלסטיניות: נוף ציון (בג'בל אל מוכאבר), עיר דוד (בסילואן) וקדמת ציון (בראס אל עמוד), על אף שהתנחלויות אלו זוכות ממילא למאבטחים פרטיים במימון ציבורי. בהתנחלות בקדמת ציון מתגוררות משפחות יהודיות בודדות ועל פי המידע שהתפרסם כיתת הכוננות שם הוקמה בניגוד לקריטריון המחייב מספר מינימאלי של 10 אנשים⁴.

בשכונות ישראליות רבות בירושלים הוקמו גם "משמרים שכונתיים". משמרים אלו מופעלים בידי המנהלים הקהילתיים בשיתוף עם החברה למתנ"סים ותוך תיאום מוגבל עם המשטרה. המתנדבים של המשמרים השכונתיים אינם מקבלים נשק מהמשטרה כך שרק אלו מהם שמחזיקים בנשק ברישיון נושאים אותו עימם. מתנדבי המשמרים מקיימים תורנויות סיור בשכונה שלהם אולם אין להם סמכות לעקב או לתשאל עוברי אורח.

בנוסף להתארגנויות הרשמיות שתחת פיקוח של המשטרה או המנהלים הקהילתיים, הוקמו גם התארגנויות שכונתיות פרטיות אשר פועלות על דעת עצמן. להתארגנויות אלו אין סמכות כלשהי ובפרט חבריהן נושאים נשק רק אם יש בידם נשק ברישיון שהוציאו באופן פרטי. בהיותן לא רשמיות, אין מידע מלא על מספר והיקף הפעולה של התארגנויות אלו.

האווירה הקשה בירושלים בשילוב עם התלהמות של פוליטיקאים וארגוני ימין מעלה חשש שההתארגנויות החמושות הרבות בעיר יובילו להתלקחויות רבות אל מול תושבי מזרח ירושלים.

8. תעסוקה

תחום התעסוקה במזרח ירושלים הושפע מיידית מהמלחמה. בשלושת החודשים

⁴ "תוקם כיתת כוננות בקדמת ציון במזרח ירושלים", ערוץ 7, 14 בנובמבר 2023

האחרונים של שנת 2023 התחולל במזרח העיר משבר של ממש, שממשיך גם היום. המשבר נובע בראש ובראשונה מאבדן תעסוקה בהיקפים גדולים, בעקבותיו ישנה פגיעה משמעותית בביטחון התזונתי של תושבי מזרח ירושלים.

לתופעת אבדן העבודה, שבאה לידי ביטוי בפיטורים והוצאה לחל"ת של עובדים רבים ממזרח העיר, היו מספר גורמים, חלקם ייחודיים לתושבי מזרח ירושלים וחלקם משותפים גם לחברה הערבית בתחומי הקו הירוק. מבין הגורמים שאינם ייחודיים, אחת התופעות הבולטות בשבועות הראשונים למלחמה הייתה תחושת רדיפה שחשו רבים מהתושבים שמועסקים במקומות עבודה מעורבים, לאחר שבמקום עבודתם היו שפעלו כדי לאתר פרסומים שלהם ברשתות החברתיות שיכולים להעיד על תמיכה באויב ולהוביל לפיטוריהם. ואכן, בתחילת המלחמה היה "גל פיטורים" בעקבות פרסומים מעין אלה, גם במקרים בהם לא היה באופי הפרסום כדי להוות עילה לפיטורים. תופעה חמורה נוספת הייתה פיטורים או הוצאה לחל"ת של עובדים פלסטינים רבים עקב חשש שהביעו קולגות מעבודה לצד ערבים ואף עקב חשש של לקוחות מקבלת שירות הניתן על-ידי ערבים. סייעות מזרח ירושלמיות בגנים במערב העיר ועובדות צהרונים פלסטיניות מצאו עצמן נשלחות לבתייהן מטעמים אלו.

בין הגורמים הייחודיים להחרפת המצב במזרח ירושלים היה סגירת המחסומים בעוטף ירושלים והחסימות שהונחו, שהובילו לסגר בפועל על השכונות שמעבר לגדר על מאות אלפי התושבים שגרים בהן. רבים מתושבי שכונות אלה חייבים לעבור את המחסומים בדרך למקום עבודתם ובמשך ימים ארוכים נמנעה מהם הגעה לעבודה. גם בהמשך, כשחלק מהמחסומים נפתחו, שעות הפתיחה היו מצומצמות ועובדים רבים התקשו להגיע לעבודה. מעסיקים רבים לא התחשבו בנסיבות שהובילו לאי ההגעה לעבודה וביקשו לראות בכך התפטרות, או שהודיעו בעצמם לעובדים שלא יגיעו גם בהמשך. עוד, בחודשים הראשונים למלחמה נתקלו תושבי מזרח ירושלים באלימות מצד כוחות הביטחון וכן מיהודים, וחששו מאד לצאת מבתייהם, ובוודאי להתנייד בתחבורה ציבורית אל מקום עבודתם במערב העיר.

על פי [נתוני שירות התעסוקה](#), בעוד שבמדינה כולה נרשמה עליה של כ-150%

במצטרפים החדשים לשירות התעסוקה ובירושלים כולה נרשמה עלייה דומה של כ-140%, בקרב אוכלוסיית מזרח ירושלים נרשמה באוקטובר עלייה של מעל 300% במצטרפים החדשים ביחס לחודש ספטמבר (ועלייה של כ-340% מהממוצע בשנת 2023). למעשה, הנתון האמיתי גבוה הרבה יותר, שכן רבים מבין אלה שאיבדו את עבודתם כלל לא יכלו לפנות לשירות התעסוקה, בעיקר עקב תופעה רווחת נוספת בחודשים הראשונים למלחמה - "פיטורים שקטים" - דרישה ממעסיקים שעובדיהם הפלסטינים לא יגיעו לעבודה "בשלב זה" או "לאור המצב", שלא לוותה במכתב פיטורים.

אובדן תעסוקה בהיקפים גדולים הוביל לפגיעה משמעותית בביטחון התזונתי בקרב תושבי מזרח ירושלים. עוד בטרם פרצה המלחמה כ-75% מתושבי מזרח ירושלים חיו מתחת לקו העוני, ורבים מצאו עצמם במחסור של מזון בסיסי ובמקרי קיצון אף הגיעו לכדי רעב. פניות לרשויות בבקשות לסיוע לא נענו, ואף מתחילת המלחמה הוערמו שינויים בירוקרטיים קשיים נוספים על מימוש הזכאות לתווי מזון. בהתאם לכך, לאחר תחילת המלחמה קמו מספר התארגנויות אזרחיות לחלוקת סלי מזון, אך גם אלה הצליחו לסייע רק לחלק מהתושבים, שכן הצורך היה ועודנו גדול מאוד.

עיר עמים בשיתוף ארגונים נוספים פנו יחדיו לראש העירייה. במכתב מטעם מען-ארגון עובדים, עטאא, כוח לעובדים ועיר עמים, הוצגה העלייה הגדולה במצטרפים לשירות התעסוקה במזרח ירושלים, הגורמים שהביאו לכך וההשלכות החמורות על התושבים שמגיעים לחרפת רעב. קראנו לראש העירייה להורות על החזרת עובדים שפוטרו או שהוצאו לחל"ת שלא כדין, לפעול ברשויות העירוניות ובמוסדות העירייה ליצירת סביבת עבודה הוגנת, וכן להתערב להקלת המעבר במחסומים, להשבת הביטחון ברחובות ולהפסקת הפגיעות מצד כוחות הביטחון. כמו כן, קראנו לפתור את הבעיות הבירוקרטיות שנוצרו בזכאות לתווי מזון. מכתב נוסף שנשלח מטעם מען-ארגון עובדים ועטאא, בשיתופנו, הבהיר במפורט את החסמים שנוצרו בזכאות לתווי מזון. פניה זו הובילה לאחר דין ודברים לתיקון ולביטול החסמים שנוצרו. למרות הסרת החסמים, לתווי מזון זכאים רק מעטים מתושבי מזרח העיר, והביקוש ההולך וגובר של תושבים לסלי מזון לאור הפגיעה הקשה בביטחון התזונתי במשקי בית רבים לא פסק. התארגנויות אזרחיות לחלוקת סלי מזון ממשיכות בפעולותיהן החשובות, גם בחיבור עם יוזמות במערב העיר שקמו לסיוע

בתחילת המלחמה. בעקבות הפעילות המשותפת של הארגונים, שהובלה בידי כוח לעובדים, נעשתה פעילות בנושא האלימות כלפי נהגים פלסטיניים בתחבורה הציבורית במערב העיר, ובמפגש עם גורמים רלוונטיים בעירייה, ולאחריו אף מפגשים משותפים עם גורמים במשטרה.

9. חופש הביטוי במוסדות האקדמיה בירושלים

בעקבות המלחמה נדחתה פתיחת שנת הלימודים האקדמית, וברוב המוסדות נפתחה רק ב-31 בדצמבר. החזרה לשנת הלימודים האקדמית לוותה בחששות כבדים בכל ישראל, בשל המפגש בקמפוסים, ואולי לראשונה מאז פרוץ המלחמה, בין אלפי ישראלים, רבים מהם שבים משירות צבאי במלחמה, לבין אלפי סטודנטים פלסטינים.

שנת הלימודים נפתחה גם לאחר חודשים בהם החלו הליכי משמעת רבים במוסדות אקדמיים בכל ישראל נגד התבטאויות סטודנטים פלסטינים. בדצמבר [דווח](#) על מעל 160 הליכי משמעת שנפתחו נגד סטודנטים ערבים ב-34 מוסדות אקדמיים. ברוב ההליכים בהם הושגה הכרעה, זוכו הסטודנטים. 80% מהליכים נפתחו במכללות והיתר באוניברסיטאות.

התלונות הרבות שהוגשו בעקבות התבטאויות של סטודנטים מאז אירועי ה-7 באוקטובר העלו את שאלת היקף הסמכות של מוסדות השכלה גבוהה בישראל לנקוט בכלל בצעדים משמעתיים נגד סטודנטים בנין התבטאויותיהם, וכיצד עליהם להפעיל סמכות זו⁵. האם מוסד להשכלה גבוהה רשאי בכלל להפעיל סמכות משמעתית נגד הסתה, או זהו עניין למשטרה בלבד, ובכל מקרה, אם יש לו סמכות משמעתית כזו, הרי ברור שעליו להקפיד על אכיפה שוויונית ולא סלקטיבית לאומית. מעבר לשאלת סמכותו לנקוט צעדים משמעותיים ממוקדים, ברור כי על מוסד להשכלה גבוהה לנקוט גם במגוון אמצעים חינוכיים שיסייעו בקידום שיח אחראי וסובלני וביצירת אווירה לימודית ראויה חרף התבטאויות מעוררות מחלוקת.

באוניברסיטה העברית מייד לאחר השבעה באוקטובר החלו תאים פוליטיים לבצע פעולות ניטור אחר סטודנטים. ארגוני ימין כ"אם תרצו" ו-"הבית היהודי" אף עודדו

⁵ ראו למשל מדינה ואח', [סמכויות המוסדות להשכלה גבוהה בישראל להגביל את חופש הביטוי של סטודנטים](#), בלוג ICON-S

סטודנטים יהודים לאתר ולהפנות אליהם מידע בעניין. ב-18 באוקטובר הודיעה האוניברסיטה על הקמתה של וועדה של ארבע חברות וחברי סגל בכירים, אשר תבחן מקרים של התבטאות שיש בה תמיכה, עידוד או השמעת דברי שבח או אהדה לטרור, אלימות או הרג בני-אדם, ולהסטה לגזענות. כפי שנכתב בפניית האוניברסיטה "הסטה לגזענות עלולה לבוא לידי ביטוי גם באופנים אחרים, שאסור לנו להתעלם מהם. תקופות ארוכות של שפיכות דמים הן גם שעת מבחן לחוסנה המוסרי של החברה והקהילה. ולכן, גם כשהדם רותח, אנו מחויבים לכבד מגוון של דעות. כקהילה וכיחידים מוטל עלינו להימנע מגילויים של אפליה, גזענות, שנאה, הסטה ותמיכה באלימות כלפי קבוצות מיעוט. עלינו להימנע מהתייחסות מכלילה ופוגענית ומהטלת אשמה על חברים בקהילה, רק מחמת השתייכותם לקבוצה זו או אחרת." על פי בירורים שערכה עיר עמים, נפתחו הליכי משמעת נגד ארבעה סטודנטים, בהם אחד יהודי.

לצד פניות נוספות של האוניברסיטה לכל ציבור הסטודנטים בה, ובהן גם הצורך להתייחס לשמירה על מרחב משותף ועל "מגוון דעות", נדרשה חברת סגל פלסטינית בכירה להתפטר לאחר שקראה לחתימה על מכתב לפיו ישראל מבצעת רצח עם בעזה. על פי פרסומים הודיעה הנהלת האוניברסיטה, אמנם לצד אמירות נגד גזענות כלפי החברה הערבית, כי היא מוקיעה "...התבטאויות בלתי מתקבלות על הדעת של חברת סגל אקדמי באוניברסיטה שאמנם לא תמכה בטבח ו"רק" התעלמה ממנו, אך כינתה את פעולות ישראל בעזה כהשמדת עם ואף כפרה בעצם הלגיטימיות לקיומה של מדינת ישראל. למיטב הבנתנו, ביטויים אלה אמנם אינם הפרה של כללי חופש הביטוי או של החוק הישראלי (למרות שחלקם לא רחוקים מכך), אך כאוניברסיטה ישראלית שגאה בכך שהיא הפרויקט הציוני הגדול הראשון בישראל איננו יכולים לעבור על כך לסדר היום. כפי שכתבנו, נשמח אם אותה חברת סגל תבחר לעזוב את האוניברסיטה שממומנת בצורה משמעותית על ידי המדינה שהיא מכחישה את הלגיטימיות של קיומה".

באוקטובר פרסמו מכון אקורד והאוניברסיטה העברית קווים מנחים במסמך "[אקדמיה בעין הסערה, המלצות להתמודדות עם השיח ברשתות](#)", במסגרתם הובא גם "מודל רמזור" להגדרת גבולות השיח. במקביל, ברוב הפקולטות באוניברסיטה הוקמו צוותי סגל לגיבוש של מתווה חזרה ללימודים. כך הוקם בין היתר פרויקט המרפסת הירוקה, קורס מוכר

העוסק בפיתוח אפשרויות פעולה במרחב האוניברסיטאי כפעולה לשינוי. כמו כן ניתנו הרצאות מקוונות של האוניברסיטה לכלל הקהילה בנושא המלחמה, נשלחו הזמנות לשיחות עם מרצים מתחום הטיפול העוסקים בטרומה, כולל פתיחה של קו חם למצוקה נפשית של סטודנטים, ובפקולטה לעבודה סוציאלית התקיימו מפגשים בהנחייתנו של סטודנטים יהודים ופלסטינים.

בבצלאל יש 2,500 סטודנטים, מתוכם 240 סטודנטים ערבים. למרות היותו מוסד קטן יחסית, בצלאל היה המוסד שנפתחו בו בתחילת המלחמה הכי הרבה הליכי משמעת, נגד 14 סטודנטים ערבים. עם התקדמות המלחמה החלו בבצלאל לסגת מקו זה, שכל הנראה הותווה גם בלחץ כבד שהופעל מצדו של התא היחיד שהיה בקמפוס קודם לשבעה באוקטובר, "תא צבי" – תא סטודנטים יהודי שמטרתו לחזק את הציונות בבצלאל. לאחר התערבות של חברי סגל, הנהלת בצלאל החליטה להקפיא את ההליכים ולארגן מחדש את פעילות ועדת המשמעת. ובכל זאת אווירת החשש והרדיפה הובילה להפסקת הלימודים של רבים מהסטודנטים הערבים בבצלאל. במקביל, החלה פעילות לייסודם של תאים פוליטיים אחרים בבצלאל, וכך הוקם ונרשם תא פוליטי של "עומדים ביחד". המחלקה לתקשורת חזותית גם יזמה תערוכה לקראת השיבה לקמפוס, שביקשה לתת מקום לתחושות מורכבות בעת המלחמה.

במכללת הדסה לומדים 4,600 סטודנטים, 1,200 מהם הם סטודנטים ערבים. על פי בדיקות שערכנו, לצד עמימות רבה שהייתה גם בפני סגל המכללה על וועדת משמעת שקמה במכללה, ידוע על סטודנטים פלסטינים שקיבלו מכתבי השהיה עד זימון לוועדות משמעת. בירורים שערכנו העלו פחד גדול בקרב סטודנטים פלסטינים במכללה, איומים גם בגין צירוף דגל פלסטיני בלבד לתמונת פרופיל, וכיו"ב. גם בסיוענו, נוצר תיאום אל מול תא הסטודנטים הערבי במכללה עם אנשי סגל, ועוד.

במכללה **האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין** לומדים כ-5,000 סטודנטים, וכ-20% מהם סטודנטים ערבים, רבים מהם גם ממזרח ירושלים. מרצה במכללה, פרופסור נורית פלד-אלחנן נאלצה לעזוב את המכללה לאחר שפרסמה פוסט ביום השבעה באוקטובר ובו כתבה "הפתעה! גם להם נמאס לפעמים". היא ננזפה על ידי הנהלת מכללת דוד ילין, אך

בסופו של דבר החליטה לעזוב את המכללה בגלל רדיפה לדבריה. על פי בירורים שערכנו עוד, המכללה לא נקטה בהליכים משמעותיים נגד סטודנטים, ועיסוק נרחב בשאלת החזרה לקמפוס התווה חזרה רגישה, משותפת ומכילה.